

- Моск. ун-та. Сер. 11, Право. – 1997. – № 5. – С. 3-20.
6. Воеводин Л.Д. Юридический статус личности в России: Учеб. пособие. – М., 1997.
 7. Колодій А.М., Олійник А.Ю. Права людини і громадянина в Україні: Навч. посіб. – К., 2003.
 8. Конституційне право України: Підручник / За ред. В.Ф. Погорілка. – К., 1999.
 9. Конституционный статус личности в СССР / Редкол.: Н.В. Витрук и др. – М., 1980.
 10. Кучинский В.А. Личность, свобода, право. – Минск, 1978.
 11. Кушніренко О.Г., Слінько Т.М. Права і свободи людини та громадянина: Навч. посіб. – Х., 2001.
 12. Лукашева Е.А. Правовой статус человека и гражданина // Права человека: Учеб. для вузов / Отв. ред. Е.А. Лукашева. – М., 1999. – С. 91-102.
 13. Лукашева Е.А. Принципы социалистического права // Сов. государство и право. – 1970. – № 6. – С. 21-29.
 14. Матузов Н.И. Правовой статус личности: понятие, структура, виды // Теория государства и права: Курс лекций / Под ред. Н.И. Матузова и А.В. Малько. – 2-е изд., перераб. и доп. – М., 2000. – С. 263-269.
 15. Погребняк С.П. Основоположні принципи права (змістовна характеристика): Монографія. – Х., 2008.
 16. Рабінович П.М., Хавронюк М.І. Права і свободи людини і громадянина: Навч. посіб. – К., 2004.
 17. Суменков С.Ю. Принципы права и исключения в праве: аспекты соотношения // Государство и право. – 2009. – № 9. – С. 23-29.
 18. Тодыка Ю.Н., Тодыка О.Ю. Конституционно-правовой статус человека и гражданина в Украине. – К., 2004.
 19. Шаповал В.М. Конституційні статуси людини і громадянина // Вісн. Конституц. Суду України. – 2005. – № 5. – С. 57-76.
 20. Шукліна Н.Г. Конституційно-процесуальні основи правового статусу особи в Україні // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2010. – № 3 (101). – С. 31-37.
 21. Щетинин Б.В. Гражданин и социалистическое государство // Сов. государство и право. – 1975. – № 2. – С. 3-10.
 22. Явич Л.С. Право развитого социалистического общества (сущность и принципы). – М., 1978.

Надійшла до редакції 30.11.2012

ХРИСТОВА Ю.В., кандидат юридичних наук
КЕНЮ Ю.В., студентка
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

УДК 342.5+342.7

ВЗАЄМОДІЯ ОМБУДСМЕНА З НЕДЕРЖАВНИМИ ПРАВОВАХИСНИМИ ОРГАНІЗАЦІЯМИ ТА ЮРИДИЧНИМИ ВУЗАМИ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

Проаналізовано досвід деяких зарубіжних країн щодо організації здійснення омбудсменом просвітницької діяльності та співпраці з недержавними правозахисними організаціями.

Ключові слова: омбудсмен, просвітницька діяльність, права людини.

Анализируется опыт ряда зарубежных стран относительно организации осуществления омбудсменом просветительской деятельности и сотрудничества с негосударственными правозащитными организациями.

Ключевые слова: омбудсмен, просветительская деятельность, права человека.

The experience of some foreign countries regarding the implementation of ombudsman outreach and collaboration with non-governmental human rights organizations.

Keywords: Ombudsman, education, human rights.

Система освіти та просвітницька діяльність щодо прав та свобод людини, форм і методів їх захисту є важливою умовою для розбудови правової держави, формування правової культури членів громадянського суспільства, а також для створення ефективної системи протидії правопорушенням.

Положення щодо освіти у сфері прав людини містяться в багатьох міжнародних догово-

рах та документах, в тому числі у ст. 26 Загальної декларації прав людини [1], ст. 7 Міжнародної конвенції про ліквідацію всіх форм расової дискримінації [2], ст. 13 Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права [3], ст. 29 Конвенції про права дитини [4] тощо. Крім того, просвітницькій діяльності омбудсмена, розвитку освіти та співробітництву в області прав людини надається велике значення в Рекомендації Парламентської Асамблеї Ради Європи (далі – ПАРЄ) стосовно інституції омбудсмена № 1615 (2003) [5].

Таким чином, актуальність даного дослідження обумовлена насамперед тим, що у демократичній державі повинні створюватись всі умови для покращення стану дотримання прав людини та удосконалення процедур їх забезпечення. Інститут омбудсмена у національних системах захисту прав людини відіграє значиму роль щодо впровадження верховенства права. Проте, як свідчить практика, офіс Уповноваженого у Києві не може впоратися з проблемами по всій країні, що обумовлює потребу проведення наукових розвідок з метою удосконалення даної інституції в Україні [6].

Різні аспекти діяльності Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини аналізували багато вчених, зокрема, В.В. Бойцова, К.О. Закоморна, Н.І. Карпачова, О.В. Марцеляк, Ю.М. Тодика, Н.Ю. Хаманьова, Ю.С. Шемшученко та інші. Зазначені науковці зробили суттєвий внесок у дослідження вказаної проблематики. У той же час питанню здійснення омбудсменом просвітницької діяльності у співпраці з вищими навчальними закладами та недержавними правозахисними організаціями в науковій літературі приділено недостатньо уваги, що обумовило актуальність теми даного наукового дослідження.

Мета даної статті – проаналізувати досвід зарубіжних країн щодо організації здійснення омбудсменом просвітницької діяльності у співпраці з вищими навчальними закладами, недержавними правозахисними організаціями та сформулювати на цій основі пропозиції, спрямовані на удосконалення інституції омбудсмена в Україні.

Детальний аналіз Закону України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» дає підстави для висновку про те, що українське законодавство ще не повною мірою відповідає Рекомендаціям ПАРЄ стосовно інституції омбудсмена № 1615 (2003) [5]. Зокрема, в чинному національному законодавстві не передбачено функцій Омбудсмена щодо здійснення просвітницької діяльності та співпраці з недержавними правозахисними організаціями [7]. Адже просвіта з питань прав людини відіграє визначальну роль в системі вищої освіти, що також знайшло своє відображення у міжнародних документах. Так, відповідно до резолюції 12/4 Ради ООН з прав людини другий етап Всесвітньої програми освіти в галузі прав людини (на 2010–2014 рр.) зосереджений на «освіті в галузі прав людини в системі вищої освіти та курсах підготовки в галузі прав людини для вчителів та просвітителів, співробітників правоохоронних органів та військовослужбовців на всіх рівнях», а «держави-учасниці повинні продовжувати впровадження освіти в області прав людини в системі початкової та середньої школи» [8]. Там само зазначено, що сприяння в реалізації позапрограмних студентських проектів і послуг на громадських засадах, наприклад, таких, як відкриття юридичних клінік, надання безкоштовних юридичних консультацій, проходження практики в недержавних правозахисних організаціях або у складі інших суб'єктів громадянського суспільства [8].

На відміну від національного законодавства, у ч. 1 ст. 3 Закону «Про Уповноваженого з прав людини в Російській Федерації» передбачена функція омбудсмена здійснювати просвітницьку діяльність з питань прав і свобод людини, форм і методів їх захисту [9]. Крім того, особливої уваги заслуговує той факт, що 4 травня 2011 р. Президент Російської Федерації затвердив «Основи державної політики у сфері розвитку правової грамотності та правосвідомості громадян» [10]. Так, державна політика у цій сфері спрямована на формування високого рівня правової культури населення, традицій безумовної поваги до закону, правопорядку та суду, добропорядності та доброчесності, як домінуючої моделі соціальної поведінки, а також на подолання правового нігілізму в суспільстві, який перешкоджає розвитку Росії як сучасної цивілізованої держави. Відповідно до вказаного документу держава створює умови, які забезпечують розвиток правової грамотності та правосвідомості громадян, їх обізнаності про характер способи та межі реалізації та захисту їх прав, а також доступ громадян до кваліфікованої юридичної допомоги.

Це обумовило підвищення значимості просвітницької діяльності Уповноважених з прав людини в Російській Федерації. Так, наприклад, Уповноважений з прав людини в Кемеровській

області Н.А. Волков, звітуючи про результати роботи в 2011 р., доповів про проведену ним просвітницьку діяльність у вищих навчальних закладах області. Вона виявилась у регулярних виступах перед студентами, організації конкурсу наукових робіт на тему: «Удосконалення законодавства та правозастосовна практика у сфері прав людини», проходження ними переддипломної практики в апараті Уповноваженого, участі в засіданні Державної атестаційної комісії по захисту ними дипломних проектів. Підсумовуючи результати проведеної просвітницької діяльності у вищих навчальних закладах, Н.А. Волков вказав на потребу розробки регіональної програми, покликаної забезпечити цілеспрямованість та систематичність впровадження державної політики у сфері розвитку правової грамотності та правосвідомості громадян [11].

На користь даної пропозиції свідчить той факт, що деяких вузах та школах Російської Федерації вже досягнута домовленість з регіональними Уповноваженими про надання консультативної допомоги у розробці програм навчальних дисциплін щодо прав людини та прав дитини, форм та методів їх захисту. Крім того, з метою розвитку студентського руху на захист прав людини та його координації ініціативні студенти створюють громадські організації, наприклад, «Молоді юристи – за права людини», а також працюють у молодіжній секції Експертної ради при Уповноваженому Російської Федерації з прав людини [12]. Уповноважений з прав людини в Московській області О.Є. Жаров також поділяє думку щодо ефективності співробітництва з вузами та недержавними правозахисними організаціями у вирішенні такого глобального завдання, як правова просвіта населення. Він визнав позитивним досвід спільної роботи з підмосковними вузами щодо організації юридичних клінік. У низці муніципальних утворень представниками Уповноваженого укладено договори про співпрацю, в тому числі про участь студентів у правовому консультуванні населення разом із юристами-практиками (адвокатами, нотаріусами) на прийомах представників Уповноваженого з прав людини [13].

Значимість співробітництва з юридичними вузами особливо підкреслила Уповноважений з прав людини Свердловської області Т.Г. Мерзлякова, зазначивши, що студенти під час роботи в громадських приймальнях Омбудсмана, що діють на території області, безпосередньо допомагають людям захищати свої права, а також одержують професійний досвід. Крім того, з 2002 р. Уповноважений співпрацює з громадськими правозахисними організаціями адвокатів та юристів-практиків, на базі яких діє міжвузівська юридична клініка, де студенти мають можливість одержати практичний досвід не тільки на консультаціях, але й в судах та в роботі з державною правоохоронною системою [14].

Уповноважений з прав людини у Ставропольському краї Російської Федерації також звітував про участь у 2011 р. в 94 різних громадських форумах та співпрацю з громадськими організаціями, середніми та вищими навчальними закладами з метою формування правової культури громадян. Фактично всі вищі навчальні заклади створили на своїй навчальній базі юридичні клініки, які професійно надають населенню правову допомогу та надають студентам можливість отримати практичний досвід у правозахисній діяльності. Крім цього, значну допомогу у підвищенні ефективності правозахисної діяльності, її гласності та доступності, надають представники та громадські помічники Уповноваженого, а також створені ними громадські приймальні в містах і районах Ставропольського краю. В 2011 р. ними було прийнято більше 3500 громадян, яким була надана юридична допомога, якої вони терміново потребували [15].

Законодавство багатьох інших зарубіжних країн також визначає одним із напрямів діяльності Уповноваженого з прав людини просвітницьку роботу та співпрацю з недержавними правозахисними організаціями.

Так, наприклад, відповідно до ст. 11 Закону «Про омбудсмена Латвійської Республіки» до функцій уповноваженого з прав людини також належить «сприяти інформованості та розумінню суспільством прав людини, механізмів захисту цих прав» [16].

Згідно з чинним законодавством Республіки Казахстан Уповноважений «сприяє правовій просвіті в галузі прав людини, приймає участь у розробці освітніх програм та підвищенні рівня знань населення» [17]. Так, наприклад, у вересні, жовтні та листопаді 2011 р. ним було проведено 3 регіональних круглих стола на тему: «Діяльність уповноваженого з прав людини в регіонах та його задачі по її подальшому удосконаленню». У заходах брали участь представники освіти, правоохоронних органів, недержавних правозахисних організацій та засобів масової інформації [18]. Також цікавим є досвід діяльності студентського омбудсмена Казахського Національного універ-

ситету ім. Аль-Фарабі, основними функціями якого є прийом та розгляд звернень студентів; вжиття заходів за результатами звернення у виді рекомендацій для поновлення порушених прав і свобод студентів, пропозицій щодо профілактики правопорушень; моніторинг стану захисту прав студентської молоді; правове виховання студентів; профілактика правопорушень серед студентів; взаємодія з молодіжними та студентськими організаціями тощо [19].

Закон Республіки Узбекистан «Про Уповноваженого Олій Мажліса з прав людини (омбудсмена)» також визначає просвітницьку роботу одним із напрямів його діяльності [20]. Так, за сприяння Уповноваженого Республіки Узбекистан у Ташкентському аграрному університеті, Національному університеті Узбекистану, Сарканському державному університеті створені громадські інститути університетських омбудсменів [21].

Узагальнивши досвід ряду зарубіжних країн щодо організації здійснення Уповноваженим з прав людини просвітницької функції у ході співпраці з вищими навчальними закладами та недержавними правозахисними організаціями, можна виокремити основні цілі такого співробітництва. Зокрема, збільшення доступності для людей інформації про їх права та способи захисту порушених прав і свобод; проведення заходів щодо правової просвіти в області захисту прав і свобод людини та громадянина та їх дотримання органами державної влади та місцевого самоврядування; підвищення рівня професійних знань та набуття практичних навичок студентами в області правової допомоги; обмін досвідом та інформацією щодо ефективного захисту прав людини та громадянина.

Беручи до уваги головні завдання та пріоритетні напрями діяльності на посаді Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, які визначила Валерія Лутковська, вважаємо, що найбільш ефективною була б організація здійснення правового просвітництва, а також співпраці з вищими навчальними закладами та недержавними правозахисними організаціями через інститут регіональних представників Омбудсмена [22].

На користь даної пропозиції також свідчить той факт, що на сьогодні прогресивно налаштовані депутати міських рад декількох міст України вже ініціювали створення інституту муніципального уповноваженого з прав людини. Так, наприклад, ще в 2005 р. ця посада була прописана у Статуті територіальної громади м. Скадовська, а в 2010 р. міська рада затвердила положення про Уповноваженого з прав людини, яке набрало чинності 01.01.2011 року [23]. Міська рада Скадовська на чолі з міським головою Олександром Гавришем пішли на пропозицію МФ «Відродження» та Херсонського обласного фонду «Милосердя та здоров'я» та погодились сприяти при створенні цими фондами Центру правової інформації та консультації в місті Скадовську та Скадовському районі, про що підписали меморандум про співпрацю. Так, протягом 2011 р. до центру звернулося понад 2 тис. мешканців міста та району з питань порушення їх прав на землю, на якісні комунальні послуги та економічно обґрунтовані ціни на них, права на житло; стосовно невиконання державою соціальних програм щодо учасників війни, дітей війни, ліквідаторів Чорнобильської трагедії, багатодітних сімей та інших питань [24, с. 13]. Декілька інших міст України, зокрема Львів і Харків, також включили до проекту нового Статуту міста положення про уповноваженого міської ради з прав людини [25; 26].

Таким чином, досвід роботи в 2011 р. першого в Україні омбудсмена Скадовської міської ради свідчить про те, що захист прав людини на регіональному рівні у співпраці з недержавними правозахисними організаціями є доволі ефективним механізмом захисту прав і свобод членів територіальної громади, а також значимим кроком на шляху розбудови громадянського суспільства в Україні.

Проаналізувавши позитивний національний та зарубіжний досвід щодо організації здійснення омбудсменом просвітницької діяльності та співпраці з недержавними правозахисними організаціями, можна зробити висновок про її ефективність та значущість у процесі становлення майбутніх юристів, їх морального виховання, а також набуття практичних професійних навичок та вмінь. Отже, налагодження співпраці Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини з вищими навчальними закладами та недержавними правозахисними організаціями дозволить значно підвищити ефективність реалізації та захисту прав людини в Україні та сприятиме формуванню високого рівня правової культури населення, традицій безумовної поваги до закону, правопорядку та суду.

Список використаної літератури:

1. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_015.
2. Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_105.
3. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_042.
4. Конвенція про права дитини [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_021.
5. Рекомендація ПАРЕ стосовно Інституції омбудсмена № 1615 (2003) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://khpg.org/index.php?id=1168593186>.
6. Виступ Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини Ніни Карпачової під час представлення Щорічної доповіді про стан дотримання та захисту прав і свобод людини в Україні у Верховній Раді України, 7 лютого 2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ombudsman.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1365:-7-2012-&catid=221:2012&Itemid=222.
7. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини: Закон України від 23 грудня 1997 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/>.
8. Резолюція № 12/4 Ради ООН з прав людини [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ohchr.ru/2/pdf/Eucation_Res.pdf.
9. Об Уполномоченном по правам человека в Российской Федерации: Закон Российской Федерации от 26 февраля 1997 года [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ombudsmanrf.org/2009-11-02-08-43-32/2009-11-19-08-27-43/25-2009-11-03-09-15-18.html>.
10. Основы государственной политики Российской Федерации в сфере развития правовой грамотности и правосознания граждан: Указ Президента Российской Федерации от 4 мая 2011 года [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://президент.рф/news/11139>.
11. Доклад о деятельности Уполномоченного по правам человека в Кемеровской области за 2011 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ombudsmankuzbass.ru/>.
12. Доклад о деятельности Уполномоченного по правам человека в Российской Федерации в 2000 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://old.ombudsmanrf.org/doc/ezdoc/00.shtml>.
13. Оказание бесплатной юридической помощи населению Московской области: проблемы и перспективы [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.garant.ru/action/interview/293570/>.
14. Отчет Уполномоченного по правам человека в Свердловской области за 2003 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://sutyajnik.ru/rus/library/hr_reports/ombudsman_report_2003.html.
15. Доклад о деятельности Уполномоченного по правам человека в Ставропольском крае за 2011 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ombuds_stavrop@list.ru.
16. Об омбудсмене Латвийской Республики: Закон Латвийской Республики от 25 апреля 2006 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://euro-ombudsman.org/ombudsmen_activities/ex-ussr/zakon-latvijskoj-respubliki-ob-ombudsmene-latvijskoj-respubliki.
17. Положение об Уполномоченном по правам человека: Указ Президента Республики Казахстан № 1474 от 29 ноября 2004 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ombudsman.kz/>.
18. Отчет о деятельности Уполномоченного по правам человека в Республике Казахстан за 2011 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ombudsman.kz/>.
19. Студенческий омбудсмен Казахского Национального Университета им. Аль-Фараби [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kaznu.kz/ru/2161/>.
20. Об Уполномоченном Олий Мажлиса по правам человека (омбудсмане): Закон Республики Узбекистан от 24 августа 2004 года [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://euro-ombudsman.org/ombudsmen_activities/ex-ussr/zakon-respubliki-uzbekistan-ob-upolnomochennom-olij-mazhlisa-po-pravam-cheloveka-ombudsmene.
21. Доклад о деятельности Уполномоченного по правам человека Республики Узбекистан в 2011 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ombudsman.uz/>.
22. Головні завдання та пріоритетні напрями діяльності на посаді Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ombudsman.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1652:2012-05-17-15-58-32&catid=17:2010-12-07-14-45-33&Itemid=214.
23. Положення про Уповноваженого з прав людини Скадовської міської ради [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.uaopravo.org/doc/pravo_poloj/doc/.
24. Шульга І. Перші кроки за права людини // Громадянське суспільство. – 2011. – № 3(17). – С. 13-16.
25. Статут територіальної громади міста Львова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.citi-adm.lviv.ua/>.
26. Статут територіальної громади міста Харкова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.citi.kharkov.ua/uk/article/statut-teritorialnoyi-gromadi-mista-kharkova-49.html>.

Надійшла до редакції 07.09.2012

